

# سامانه‌های صرفی و نحوی در گویش سمنانی

علی محمد مقدسی

مقدس، علی محمد، ۱۳۲۶ -  
سامانه‌های صرفی و نحوی در گویش سمنانی / علی محمد مقدس --  
سمنان: آبرخ، ۱۳۸۴.  
۷۹ ص.

ISBN 964-7599-29-3

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات د.پا.  
۱. سمنانی -- دستور، الف. عنوان --

۵/ص ۴۹  
م ۸۴-۳۹۴۹۲

PIR۲۲۷۹ / م ۷۲  
کتابخانه ملی ایران

انتشارات آبرخ ۱۳۳۲/۲۳۱۰۲۳۱

سامانه‌های صرفی و نحوی در گویش سمنانی

علی محمد مقدس

طرح جلد: آرزو قصاب

شمارگان ۱۱۰۰ نسخه

حروف نگاری: آبرخ

چاپ نخست، ۱۳۸۵

لیتوگرافی: ماهرنگ

چاپ: قائم

شابک: ۳-۲۹-۷۵۹۹-۹۶۲

ISBN: 964-7599-29-3

حق چاپ محفوظ می‌باشد

## فهرست مطالب

سخن ناشر ..... ۷

پیشگفتار ..... ۹

قسمت اول، بررسی سامانه‌های صرفی گویش سمنانی

فصل یکم، اسم و انواع آن ..... ۱۵

اسم عام، اسم خاص، اسم ذات، اسم معنی، اسم معرفه، اسم نکره، اسم مفرد، اسم جمع، اسم اسم جمع، اسم بسیط، اسم مرکب، اسم مصغر، اسم جامد، اسم مشتق، اسم آلت جامد، اسم آلت مشتق، اسم مذکر و اسم مؤنث.

فصل دوم، ضمیر و انواع آن ..... ۲۰

ضمایر شخصی فاعلی و مفعولی، ضمایر مشترک، ضمایر اشاره، ضمایر پرسشی، ضمایر تعجبی، ضمایر مبهم و ضمایر ملکی.

فصل سوم، فعل و انواع آن ..... ۳۱

ماضی ساده، ماضی استمراری، ماضی نقلی، ماضی ملموس، ماضی بعید، مضارع ساده اخباری، مضارع التزامی، مضارع ملموس، فعل آینده (مستقبل)، مصادر و افعال ساده، افعال پیشوندی، مصادر و افعال مرکب، فعل امر، فعل نهی، فعل نفی، فعل متعدی، فعل لازم، فعل معلوم و فعل مجهول.

جمله و اقسام آن: جمله ساده، جمله مرکب، جمله ناقص، جمله کامل، جمله اسمیه، جمله فعلیه، جمله امری، جمله پرسشی، جمله تعجبی، جمله شرطی و جزای شرطی، جمله پایه و پیرو و جمله معترضه.

|                                                                   |    |
|-------------------------------------------------------------------|----|
| فصل چهارم، صفت و انواع آن .....                                   | ۵۳ |
| صفت ساده، صفت نسبی، صفت لیاقت، صفت تفضیلی، صفت عالی،              |    |
| صفت اشاره، صفت پرسشی، صفت شمارشی، صفت فاعلی و صفت                 |    |
| مفعولی .....                                                      |    |
| فصل پنجم، قید و انواع آن .....                                    | ۵۸ |
| قید زمان، قید مکان، قید مقدار، قید حالت، قید تشبیه، قید وصفی، قید |    |
| قسم، قید تدریج، قید پرسش و قید مرکب .....                         |    |
| فصل ششم، حروف و انواع آن .....                                    | ۶۰ |
| حروف ربط، حروف اضافه و نشانه و اصوات .....                        |    |
| قسمت دوم، بررسی سامانه‌های نحوی گویش سمنانی                       |    |
| فصل اول، نقش نهادی .....                                          | ۶۶ |
| فصل دوم، نقش مسندی .....                                          | ۶۸ |
| فصل سوم، نقش مفعولی .....                                         | ۶۹ |
| فصل چهارم، متممی .....                                            | ۷۱ |
| فصل پنجم و ششم، نقش اضافی و وصفی .....                            | ۷۲ |
| فصل هفتم، نقش ندایی .....                                         | ۷۴ |
| فصل هشتم، نقش قیدی .....                                          | ۷۵ |
| فصل نهم، نقش بدلی .....                                           | ۷۶ |
| فصل دهم، نقش تمییزی .....                                         | ۷۷ |

گویش سمنانی، گویشی دیرینه سال و کهن‌زی است، این گویش را از دسته زبان‌های غربی می‌دانند که در ادوار گذشته در بخش جغرافیایی شمال غربی سرزمین ایران بدان تکلم می‌کرده‌اند.

میخائیلوویچ ارانسکی ایران‌شناس روسی در باره گویش‌های ناحیه سمنان چنین گفته است: «شهر سمنان که در شمال بیابان، بر سر شاهراهی که از تهران به سمت مشرق امتداد دارد، جای گرفته است و مردم آن حوالی به لهجه‌های متعدد سخن می‌گویند. از لهجه‌های ناحیه مزبور، لاسگردی، سرخه‌ای، سنگسری و شهرمیرزادی و سمنانی شناخته شده‌اند».

متأسفانه تاکنون هیچ مکتوبی از زمان‌های دور گویش سمنانی به یادگار نمانده است. فقط در برخی از متون کهن به رواج زبان سمنانی در این سرزمین اشاره شده که نشان از دیرینگی این گویش دارد.

در گویش سمنانی، اسامی دارای دو جنس مذکر و مؤنث می‌باشند، ضمایر شخصی در حالت‌های فاعلی و مفعولی با هم تفاوت دارند، ضمایر اشاره و در گاهی اوقات صفت‌ها نیز برای اجناس مذکر و مؤنث متفاوتند و جمع بستن اسامی نیز به صورت‌های خاصی است.

گویش سمنانی، گویشی دشوار و مشکل برای یادگیری است. این گویش بیشتر به صورت شفاهی و از طریق صحبت افراد گویشور به دیگران انتقال می‌یابد و شاید عدم ابداع روشی سهل و آسان برای یادگیری آن، یکی از نقاط ضعف گسترش این گویش باشد.

متخصصان و زبان‌شناسان غربی در باره زبان‌ها و گویش‌هایی که

در آن سامان وجود دارند، تحقیقاتی بسیار در مورد قواعد دستوری، ریشه‌شناسی واژه‌ها و مسائل مربوط به ساختار زبانی و دستوری آن انجام داده و آگاهی‌های خود را به کمال رسانده‌اند. اما مقاسفانه در زمینه قواعد دستوری و ساختار گویش سمنانی کتابی چاپ نگردیده یا اگر هم به زیور طبع آراسته شده، در دسترس صاحب‌نظران و گویشوران قرار ندارد.

اکثر پژوهشگران و زبان‌شناسان مقاله‌های متعددی در مورد صرف و نحو گویش سمنانی به رشته تحریر درآورده‌اند، ولی فقدان کتابی در این باب باعث گردیده تا این انتشارات نسبت به چاپ کتاب فوق‌مبادرت ورزد. باشد تا با این اقدام روشن‌افزای زوایای دیگری از این گویش دیرزی و کهنسال باشیم.

ناشر سپاسگزار اساتید، فرزندان و پژوهشگران گرانقدری خواهد بود که نظرات آنان راهگشای برنامه‌های آینده این انتشارات باشد.

سروش هاشمی

مدیر انتشارات آبرخ

به نام خداوند جان و خرد

پیش گفتار:

گویش و یا لهجه سمنانی که شعبه‌ای از زبان فارسی است و هزاران سال قبل، پدران و نیاکان ما آن را وضع و برای این منطقه از سرزمین پهناور ایران به یادگار گذاشته‌اند.

- اینکه تمامی مردم و شاعران و سخنوران ادب دوست و خالق می‌توانند به خوبی احساسات پاک و افکار لطیف و ضریف خویش را در قالب این گویش بیان نمایند.

- و به خاطر هارمونی و موسیقایی و جوهره ادبی و تا اندازه‌ای تأثیر گذاری آن در روی گویش و زبان‌های دیگر و تأثیر پذیری اش از دیگر زبان‌ها و گویش‌ها.

- و همچنین، به دلیل وجود داشتن صداها و بلکه هزاران نکته باریکتر از موی آواشناسی، ویژگی‌های ترکیبی، زبان‌شناسی و دیگر مقوله‌های دستوری در لایه‌های درونی و بیرونی این گویش.

که این گونه مسائل می‌تواند جولانگاه زبان‌شناسانی، چون: پرفسور کریستن سن خاور شناس دانمارکی و ژرژ مورگن نروژی و یا چانکیف روسی و دیگر محققان و پژوهشگران زبان شناس ایرانی قرار گیرد.

- و نیز به جهت اینکه تقریباً چندین و چند سال است که برخی از زبان شناسان و استادان فن و چیره دست در صدد آنند تا یک زبان واحدی را اختراع و آن را به تمامی مردم جهان عرضه نمایند.

و به همین قاطع می‌توان گفت: که مطالعه و بررسی تمامی گویش‌ها می‌تواند

برای آنان در این کار، الگو و سر مشقی مناسب باشد.

... و از همه مهمتر استقبال دارد کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان سمنان از این فرهنگ بسیار پُر بار و غنی.

حقیر نیز با بضاعت اندک علمی خود، وقت را منغتم شمرده و به غور و بررسی بعضی از سامانه‌های صرفی و نحوی این گویش پرداختم به این امید تا هم از نظرات اصلاحی افراد و اشخاص گرانقدر صاحب نظر در این گویش، بهره‌مند و هم شاید بتوانم در آینده کار بهتر و ارزنده‌تری را در تقویت و غنای زبان مَلی و مادری‌ام ارائه نمایم، ان شاء الله.

نگرشی مختصر به برخی از مقوله‌های دستوری گویش سمنانی

چنانچه اگر ما بعضی از زبان‌های پس کهن و باستانی ایران بزرگ همانند: پارسی باستان، اوستایی، پارتی، پارسی میانه، سغدی، خوارزمی و زبان دری و حتی پارسی معاصر و اشعار و آثار نوشته‌های برخی از شاعران متقدم چون: رودکی، فردوسی، نظامی، مولوی، سعدی و حافظ و حتی شاعران متأخر را مورد نقد و بررسی قرار دهیم مشاهده خواهیم کرد:

که نه زبان‌شناسان آن دوران و این دوران، و نه شاعران و سخنوران قرون گذشته و حال، مگر تا یکی دو قرن پیش، هیچ گونه کتابی درباره‌ی دستور و یا گرامر فارسی نداشته و درباره‌ی آن مطلبی ثبت و درج نکرده‌اند.

که باز برای تأیید این مطلب می‌توان گفت: هم اکنون نیز در سرتاسر عالم افراد و اشخاصی وجود دارند بدون اینکه سواد کافی و وافی داشته باشند و یا اطلاعی درباره‌ی دستور و یا گرامر، می‌توانند خیلی فصیح و بلیغ سخن بگویند و نیز می‌توانند با خلق آثار ادبی و هنری بدیع و شگفت‌انگیز خود

نظرات دیگران را به خود جلب و یا به اصطلاح، عرض اندام نمایند. و چون در این مدت یکی دو قرن پیش، برخی از علما و دانشمندان زبان شناس فرهنگی و دانشگاهی ما با تحت تأثیر قرار گرفتن از صرف و نحو عربی و گرامر انگلیسی و فرانسه، کتاب‌های متعددی در این باب به نام دستور زبان فارسی، تألیف و نگاشته و آن‌ها را در واحدهای آموزشی مختلف تدریس نموده‌اند. ما نیز با تأسی از آنان در اینجا، این کار را در دو قسمت صرفی و نحوی انجام داده و تراوشات و یافته‌های ذهنی خویش را بیان و آن را به شما دوستداران فرهنگ و ادب و هنر، تقدیم می‌نماییم.